

Návrat dětí do přírody a k přírodě

Závěrečná práce

Studijní program:

Studijní obor:

Autor práce:

Vedoucí práce:

DVPP Další vzdělávání pedagogických pracovníků

Studium v oblasti pedagogických věd – vychovatelství

Emilie Košťáková

Mgr. Zdeňka Braumová

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Zadání závěrečné práce

Návrat dětí do přírody a k přírodě

Jméno a příjmení: **Emilie Košťáková**
Osobní číslo: P20C00038
Studijní program: DVPP Další vzdělávání pedagogických pracovníků
Studijní obor: Studium v oblasti pedagogických věd – vychovatelství
Zadávací katedra: Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky
Akademický rok: **2020/2021**

Zásady pro vypracování:

Cíl závěrečné práce: Zpracování pedagogického projektu volnočasových aktivit určených pro pořádání letního tábora s tématem návratu k přírodě. Cílem je seznámit děti mladšího školního věku s některými přírodními a historickými fakty, ale současně je přimět přemýšlet o souvislostech života v přírodě, využívání přírodních zdrojů a jejich faktickou nemožnost obnovy.

Požadavky: Formulace teoretických východisek, příprava a zpracování pedagogického projektu, formulace závěrů.

Metody: Projekt.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování práce:
Jazyk práce:

tištěná/elektronická
Čeština

Seznam odborné literatury:

FRANC, D., ZOUNKOVÁ, D., MARTIN, A. *Učení zážitkem a hrou: praktická příručka instruktora*. Vyd. 1. Brno: Computer Press. 2007. ISBN 978-80-251-1701-9.
HÁJEK, B., a kol. *Děti, vedoucí, volný čas*. Vyd. 1. Praha: Institut dětí a mládeže MŠMT, 2004. ISBN 80-86784-06-1.
CHOUR, J. *Receptář her: náměty a návody pro vedoucí dětí a mládeže*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-388-9.
PELÁNEK, R. *Příručka instruktora zážitkových akcí*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0454-1.
RUDÝ, J., KAČER, J., ed. *Příprava tábora*. Vyd. 1. Brno: Mravenec, 2007. ISBN 978-80-86994-27-7.

Vedoucí práce:

Mgr. Zdeňka Braumová
Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Datum zadání práce:

20. dubna 2021

Předpokládaný termín odevzdání: 15. prosince 2021

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Pavel Kliment, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení

Prohlašuji, že svou závěrečnou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé závěrečné práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou závěrečnou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé závěrečné práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li závěrečné práce nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má závěrečná práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

13. prosince 2021

Emilie Košťáková

Anotace

Děti jsou naším obrazem a na nich záleží, jak život na planetě se bude ubírat dál. Práce je rozdělena do dvou částí – teoretická a praktická. V teoretické části jsou popsány pojmy, jako je například dětská komunikace, dětské hry, socializace a dětské zrání, příroda, ekologie. Ve druhé části práce jsou popsány aktivity, které budou probíhat v lese a v přírodě. Jejich činnosti budou poznávací, výtvarné i pohybové.

Klíčová slova

Kreativita, lesní tvoření, příroda, socializace, tvořivost.

Annotation

Children are our image and it depends on them how life on the planet will be move on. The work is divided into two parts - theoretical and practical. In the theoretical part are described concepts such as children's communication, children's games, socialization and children's maturation, nature, ecology. The second part of the work describes the activities that will take place in the forest and in nature. Their activities will be cognitive, artistic and physical.

Keywords

Creativity, forest formation, nature, socialization, creativ.

Obsah

Úvod.....	8
1 Teoretická část projektu.....	10
1.1 Mladší školní věk.....	10
1.2 Socializace a dětské zrání.....	11
1.3 Ekologická výchova.....	12
1.4 Vztah dětí k přírodě, přátelství	13
1.5 Dětská hra a tvořivost	14
2 Pedagogický projekt	16
2.1 Popis projektu	16
2.1.1 Charakteristika projektu	16
2.1.2 Cílová skupina	17
2.1.3 Průběh a harmonogram projektu	17
2.2 Popis jednotlivých aktivit	18
2.2.1 - 1. den	18
2.2.2 - 2. den	19
2.2.3 - 3. den	19
2.2.4. - 4. den.....	20
2.2.5 - 5. den	21
2.2.6 - 6. den	21
2.2.7 - 7. den	22
3. Závěr a zhodnocení pedagogického projektu.....	23

Úvod

Příroda, tvořivost, dětské hry a vztahy dětí je téma, které jsem si vybrala, protože si myslím, že děti jsou naším obrazem a na nich záleží, jak se život na naší planetě se bude ubírat dál. Zda budou moci obdivovat krásná místa. Užívat si nádheru jejich návštěvníků nejen v zoologických zahradách. Vždyť zásahem člověka, spousta rostlin a živočichů nadobro zmizelo. Mobil, když se nám rozbije, nebo cokoliv, tak jdeme a koupíme si nový. Jak jednoduché. Tohle vše by jsme si měli jako lidé uvědomit a být vděční, že žijeme na tak krásné planetě Zemi. Nyní se podívejme do historie a pohlížení na přírodu a vzdělávání s ní spojené. I učitel národů – J. A. Komenský, který žil v minulém století si velice dobře uvědomoval, že pokud dítě má mít pozornost k učiteli, musí ho zaujmout. Těžko někoho zaujme odříkáváním textu, když kolem je jiné zábavy. Třeba na římse sedí holub. Takže ten, co se vepředu snaží, vlastně není pro dítě zajímavý. Tak, co si začít hrát, zpívat, tančit, používat obrázky a pak jít do přírody. Děti v tu chvíli zapojují i jiné smysly než je zrak, třeba hmat či vůni a snadněji si vše zapamatují. Zážitek v jejich podvědomí zůstane a narůstá i aktivita dětí (Franc, Zounková, Martin 2007, s.12). Jan Ámos Komenský napsal “vzdělávání začíná a končí u opravdové zkušenosti, učení musí být propojeno s pobytem v přírodě, musí připravovat na život “ Ve svém hlavním díle. Velké didaktice, upozorňuje na důležitost. Propojení teorie do praxe. Propojení jednotlivých vyučovacích předmětů. Podpory samostatného vzdělávání a řešení problémů, motivovaného vlastním názorem (Franc, Zounková, Martin 2007, s.12).

Důležitým mezníkem byl vznik české turistiky, kde se propojilo poznání s fyzickou aktivitou. V polovině 19. Století založení Sokola a Turistického klubu 1888. Hlavní součástí turistiky je skloubení aktivního pohybu (pohyb pěšky, na kole, na lyžích či kánoí) s jinými činnostmi. Rozvíjí se i vodní sporty – vzniká veslařský klub 1860 a rozmach zažívá i cyklistika. Ve 20. letech vzniká junácké hnutí. Stále více lidí jezdí nebo chodí do přírody. Pořádají se letní tábory, kde se děti učí mnoho dovedností a více se seznamují s přírodou. Rodiny chodí do přírody a touhu mladých lidí po přírodě a svobodě je tzv. Tramping. O rozvoji výchovy v přírodě hodně inspirovalo spisovatele a učitele Jaroslava Foglara. V jeho filozofii je kladen důraz na ovlivňování sebe sama a vztahů k ostatním lidem (Franc, Zounková, Martin 2007, s.15-16).

Schopnost sebekontroly nezávislé přijímání rozhodnutí. V letech 1948 – 1989 druhá světová válka poznamenala veškeré dění a vývoj násilně přetrhla.

Po ní nástupem komunistické strany se nuceně slučovaly sportovní a mládežnické spolky, demokratické proudy, které měly tu touhu po svobodě žily dál. Na školách se jezdí na školní výlety, lyžařské kurzy a letní soustředění. V roce 1953 vzniká na Karlově univerzitě první katedra zaměřená na turistiku a sporty v přírodě. Vše se děje pod kontrolou vládnoucí strany. Přesto v době začínají vznikat různá ekologická hnutí, nejznámější je Brontosaurus nebo Svaz ochránců přírody, Centra ekologické výchovy apod. V roce 1977 vzniká z popudu mnoha pedagogů a dobrovolníků Prázdninová škola v Lipnici (Franc, Zounková, Martin 2007, s.16).

A ocitáme se opět na začátku, přesně jak to říkal J. A. Komenský – škola hrou, přes zážitek a prožitek dítěte. Všechny děti jsou od narození zvědavé a touha objevovat je v každém z nás, na věku pramálo záleží. Vždy se říká. “Chceš - li být šťastný, začni se dívat na svět očima dítěte”. To znamená, že žiješ v přítomnosti Tady a teď. Proto prožitkové kurzy, tábory v přírodě jsou stále velice oblíbené všemi věkovými kategoriemi. Děti se učí poznávat přírodu, její zdroje. Jak se k přírodě chovat a starat se o ni. V přírodě zažívají i nečekaná dobrodružství, situace na které musí reagovat a tím rozvíjí své vlastnosti nejen fyzické, ale i psychické a stávají se odolnější vůči stresu, kterého je v dnešní době docela mnoho. To vše právě nabízí zážitkovém vzdělávání. Kde je člověk vnímán, jako směs fyzická, intelektu, emocí, pocitů a smyslů, který má každý z nás nastaven individuálně. Tam člověk pozná své slabiny a naopak své dary, které může přinášet osvětlu. V lunu přírody, která nás všechny obklopuje a má dar nás uzdravit a najít v nás výzvy a skryté emoce. Vyzkoušet si naši fyzickou odolnost, třeba vylezením na skálu, sjetím řeky. Vyzkoušet si naši dovednosti a trpělivost při rybaření. Nebo jen si lehnout do trávy a poslouchat zpěv ptáků a hlasy přírody. To vše má velký význam na náš další život, proto se pobyt v přírodě stal velice oblíbenou činností (Pelánek 2013, s.205).

Mám kladný vztah k přírodě, tak proto jsem se rozhodla , že se pokusím o projekt, ve kterém budou děti tvořit v přírodě, aby rozvíjely svou kreativitu. Projekt bude trvat sedm dní. Každý den bude zaměřený na něco jiného a dán harmonogramem tábora. Hlavním cílem projektu je rozvoj kreativity, tvořivosti, a děti by si měly osvojit pravidla, jak se mají chovat v přírodě. Dále si projekt klade za cíl probudit a rozvíjet v dětech zájem o ekologické aktivity, lásku a úctu k přírodě, přinejmenším toleranci. V neposlední řadě projekt posílí sociální vazby a schopnost dětí spolupracovat a aktivně tvořit ve skupině. V závěrečné práci jsou rozepsány

teoretická východiska pedagogického projektu. Ve druhé části se věnuji samotnému plánu projektu.

1 Teoretická část projektu

1.1 Mladší školní věk

Cílová skupina: asi 20 dětí, mladší školní věk (6/7 let – 11/12 let). V období raného věku věku začínají děti uvažovat jiným způsobem než dřív. V jejich myšlení se objeví některé změny, které jim umožní zvládnout nároky učiva, na druhé straně škola jejich rozumové schopnosti dále rozvíjí. Typický pro mladší školní věk je logické myšlení a respektování konkrétní reality. Významnou institucí je škola. Nástup do školy ovlivní další rozvoj dětské osobnosti. Dítě získává nové a leckdy rozdílné zkušenosti, než jaké získalo v rodině. Škola rozvíjí schopnosti a dovednosti a předurčuje i budoucí sociální pozici každého dítěte, protože úspěšnost představuje základ profesní volby. Škola ovlivňuje dětské sebehodnocení, mnohdy velice zásadním způsobem. Nástup do školy lze chápat jako jednu z fází v odpoutávání ze závislosti na rodině, kdy je její vliv postupně nahrazován působením jiných sociálních skupin (Vágnerová 2000, s. 148).

V tomto období se děti dokáží více soustředit, udrží déle pozornost. Paměť se rozvíjí, kapacita paměti se zvyšuje. Rozvíjí se u nich sebekontrola, dokáží respektovat určitá pravidla, či normy společnosti, neprosazují se za každou cenu. V tomto období stále ještě respektují autoritu dospělého. Důležití jsou pro jedince vrstevníci, se kterými se porovnává, chce mezi nimi uspět a začlenit se. Chce být pozitivně hodnocen a získat pro sebe v dětské skupině přijatelné postavení (Vágnerová 2008, s. 98).

Především trénink pro mladší věkové kategorie a je zaměřen na zlepšení kognitivních funkcí, jako je zlepšení rychlosti vnímání, koncentraci, kreativita, logické i verbální myšlení. Kognitivní trénink je aktivita, která se zaměřuje na paměť a poznávací funkce i tvořivost. Díky tvořivosti se učíme mít rádi sebe i svět. Zvyšuje zájem o učení. Důležitou roli hrají rodiče, ty jsou pro dítě velmi důležité (Einonová 2002, s. 11).

Oni, jsou ti, kteří děti vedou, směřují, rozvíjí a podporují. Děti musí mít podporu v rodičích. To znamená, že rodiče důvěřují schopnostem svého dítěte. Pokud dítě provádí činnost, která ho baví, rodiče ho nechají, aby pokračovalo v činnosti. Nevyrušují ho, neopravují ho. Pokud má dítě nějaký tvořivý nápad, rodiče ho tolerují

a akceptují. Nesnižují výsledek a nechovají se odmítavě. Děti rodiče rádi napodobují. To znamená, že rodiče musí být také tvořiví. Tím, že dětem představíme různé fyzické aktivity, literaturu, výtvarné umění a hudbu, otevíráme jim možnosti, kde se můžou realizovat. Rodiče podpoří své dítě i tehdy, když se chce dítě odlišit od ostatních (Einonová 2002, s. 13).

1.2 Socializace a dětské zrání

Za socializační faktory můžeme považovat sociální kontexty či skupiny, ve kterých se dějí významné socializační procesy. Socializační faktory tedy mohou být následující Rodina má zpravidla nejdůležitější roli, protože nejčastěji jsou to rodiče, kdo se o dítě starají. Nejdůležitější osobou v raném věku dítěte bývá nejčastěji matka. Ovšem rodinné systémy jsou v každé kultuře odlišné, tudíž mohou mít typy rodinných kontaktů mnoho podob. V moderních společnostech se jednotka představující domov skládá z matky, otce a jednoho až dvou dětí. Rodina je pro dítě hlavním socializačním faktorem, protože dítě odpozorovává projevy chování svých rodičů i dalších blízkých lidí ze svého společenství. Dítě potřebuje být pozitivně hodnoceno svými vrstevníky, chce se začlenit a obává se toho, že pokud bude švindlovat, mohlo by se stát, že ho skupina vyloučí a nepřijme ho mezi sebe. To znamená, že v budoucnu, pokud se bude správně sociálně vyvíjet, dokáže a bude chtít samo od sebe dodržovat pravidla a nebude se pokoušet o nepoctivost vůči ostatním (Jedlička 2017, s.151).

Dalším důležitým socializačním faktorem je škola. Od dětí se zde čeká, že budou dodržovat určitý řád a kázeň (být při hodině ticho, respektovat autority...). Primárním účelem škol je vzdělávat. Stejně důležitý je ale také přístup kantorů k dětem, protože podle něj se děti dozví, co samy od sebe mohou v budoucnu očekávat, což je připravuje na budoucí povolání. Jedná se o skupinu kamarádů či vrstevníků, kteří mohou zastávat poněkud jiné hodnoty a normy, než které byly dětem vštěpovány v rodinách. Vztahy s vrstevníky jsou pro děti velice důležité, protože například děti starší pěti let tráví většinu svého času právě s nimi, protože rodiče jsou zaměstnání. Tyto vztahy mohou mít i do budoucna velký vliv na utváření našich postojů a chování. Významnou roli v procesu socializace hrají vrstevnické skupiny. (Hartl, Hartlová 2000). „Socializace je proces, při kterém se jedinec postupně začleňuje do společnosti prostřednictvím nápodoby a identifikace. Zprvu v rodině, dále v malých společenských skupinách, jako je školní třída, Součástí socializace je přijetí základních etických a právních norem dané společnosti“ (Hartl, zájmový klub,

sportovní družstvo, až po zapojení se do nejširších, celospolečenských vztahů. Hartlová 2000, s. 548).

1.3 Ekologická výchova

Mnoho rodin navštěvuje své chaty přímo v luně přírody. Sbíráme chutné plody, to vše nám příroda nabízí sama. Což takové borůvkové koláče. To je přeci lahoda a zážitek pro naše chuťové buňky. Kácíme stromy, těžíme dřevo. Čerpáme vodu z řek - to vše bereme naší přírodě. No a co jí dáváme jako lidé? Po naší svačince v lese klidně papír zahodíme. Do jezer, moří vyhazuje své odpady. Nepozorností zapálíme les. Znečišťujeme vodní zdroje. Takže je fajn přírodní zdroje využívat, ale co úcta a respekt k ní. Pokud sníte housku, můžete si klidně za chvíli koupit jinou. Pokud pokácíte strom, který tu rostl desítky a někde i stovky let, je konec. Dalším takový bude růst hodně dlouho a možná, že jeho krásnou korunu ani za svůj život nevidíte... Ha ať žije civilizace. Poučení by jsme měli hledat v původních indiánských kmenech, kde je úcta a respekt na denním pořádku. Tito lidé žijí v souladu s přírodou a ta jím to vrací. No a co lidé v západních zemích? Myslí se, že můžou vše. No a pak se diví když příroda kolem nich není v rovnováze. Tak nějaká potopa, či tornádo a už se všichni diví, co ta příroda provádí. Nikdo se sám sebe nezeptá, zda si tak trochu za to nemůžeme sami jako lidstvo, které si myslí, že může vše. I toto se děti učí na táborech a ve školách. Poznávání přírody a jejich základních procesů, se nazývá ekologická výchova. Vnímat přírodu a její krásu a bohatství jako součást života, které je potřeba chránit. Je spousta organizací na celém světě, které se o tyto věci zajímají. Mezi dobře známé organizace u nás, které byly určeny hlavně pro děti a mládež, patřil například Skaut (Činčera 2007, s. 16,17).

Základ všeho je začít u sebe, třeba tím jedním papírkem v lese, který místo jej zahodit do mechu, dát do batohu a tím přispět k čistějšímu prostředí ve kterém žijeme a dýcháme. Vše je na nás, na každém jedinci, aby jsme měli krásnou naši planetu. I toto se děti učí na táborech a ve školách. Vnímat přírodu a její krásu a bohatství jako součást života, které je potřeba chránit. Základem ekologické výchovy je přímý kontakt s přírodou. Můžeme do ní zahrnout různé pracovní činnosti v lese nebo na školním pozemku, krátké procházky do okolí, výlety do přírody, naučné stezky, pozorování přírody. V prostředí, které je mimo školu, využíváme výchovu prací. Mohou to být různé pomáhající činnosti, jako jsou sběr odpadků v blízkém okolí, v lese, čištění rybníku, práce na zahradě, sbírání podzimních plodů pro zvěř. Aktivity mohou být

praktikovány i v interiéru. Poznávat živou a neživou přírodu mohou děti pomocí knih, atlasů a her. Jak se chovat v přírodě a pečovat o ni můžeme dětem přiblížit například pomocí projekce, přednášky nebo i exkurze. Pokud budeme chtít zpětnou vazbu a budeme chtít zopakovat, co se děti naučily z oblasti ekologické výchovy, použijeme hry, pracovní listy nebo soutěže (Činčera 2007, s. 19).

1.4 Vztah dětí k přírodě, přátelství

V dnešní době je problém odcizování dětí přírodě stále vážnější. Níže uvádím několik zajímavých citací...

Děti, které nebyly v dětství v dostatečném kontaktu s přírodou, jsou o tyto zkušenosti (smyslové vjemy) ochuzeny, jejich tvořivost, představivost a fantazie se zapouzdřují do jednotejnosti konzumního světa, odkud není úniku. Nejvýraznějším nedostatkem je však i absence povědomí o souvislostech, vazbách a vztazích mezi člověkem a přírodou, které byly pro jejich „historické vrstevníky“ samozřejmostí. Děti získávají více informací o přírodě zprostředkovaně než přímým kontaktem. Dokážou zasvěceně hovořit o problematice deštného pralesa nebo nadměrného výlovu velryb, chybí jim však praktické zkušenosti, jak se např. pohybovat v lese, co si mohou a nemohou dovolit v chráněné oblasti. Do terénu se často neumějí obléknout, nepoznávají stromy, keře, květiny ani některá zvířata, a je jim to jedno. Zdůvodňují to tím, že to v životě nebudou k ničemu potřebovat. Přirozených kontaktů dětí se světem přírody kvapem ubývá. Pro hraní dětí v přírodě je ve velkých městech stále méně místa (Hanšpachová 2007, s.181).

V přírodě se neumějí zabavit, nepoznaly kouzlo přehrazování potůčků, stavění zahrádek z klacíků a kamenů, neznají pohybové hry venku. Pokud dětem neumožníme dostatečný kontakt s přírodou, omezujeme jejich operační pole ve využívání tzv. explorativní hry, ve které se dítě chová jako badatel, potřebuje zakoušet realitu dotýkáním, hleděním, nasloucháním a čicháním. Dopouštíme se zde velké výchovné křivdy, protože u dětí tímto způsobem snižujeme citlivost smyslového vnímání, čímž vlastně ochuzujeme plnohodnotné prožívání jejich života. Děti se oddávají individuálním, počítačovým hrám, ovládají velice hbitě klávesnice počítačů (Hanšpachová 2007, s.181).

Ekopsycholog Jan Krajhanzl v článku Děti a příroda: období dětského vývoje z hlediska environmentální výchovy cituje: Clayton, Myers (2009: 118). Pro odolnost dětí je vynikající, pokud chodí od narození se svými rodiči ven, mohou se přiměřeným

způsobem učit být venku za různého počasí (schopnost termoregulace) a jejich imunitní systém se od malička přirozeně sžívá s přírodními „špínami“. Celkově lze říct, že v raném dětství je environmentální výchova spíše výchovou jako takovou – výchovou člověka a jeho vztahu ke světu...

Shodneme se na tom, že čím dříve dětem začneme přírodu “ukazovat”, tím lépe. Ať už je to přírodní zahrada, louka, nebo lesík. Důležité je, že jsme strávili čas s otevřenými očima, nechali dětem prostor pro sebe a třeba se při tom i pořádně ušpinili! Abychom v dítěti probudily vztah k přírodě je dobré prožít nějaký zážitek z přírody zprostředkované jinými smysly, než zrakem bývají pro děti neobyčejně přitažlivé a vzrušující. Velice účinné je při některých hrách pouhé zavázání nebo zavření očí. Dítě, které prochází lesem se zavázanými očima, vnímá citlivě všechny zvuky, vůně i pachy v lese, doteky rukou ho sblíží s tvary přírody. Někdy stačí minimum slov: zvuky, pohazení, barvy, vůně, světla a tvary stromů mluví k dětem samy. Zkusme si občas přivonět k drsné kůře, ke kapkám pryskyřice. Hru na „odemykání lesního tajemství“ můžeme hrát kdykoliv a kdekoliv, musíme dbát pouze na bezpečnost dítěte (Hanšpachová 2007, s.182).

1.5 Dětská hra a tvořivost

Jednoduchý kontakt s přírodou rozšíří dětské obzory a vytvoří pocit sounáležitosti s jakýmsi velkým celkem. Čas strávený v přírodě a načerpané energie ze živého kolem nás pomůže nejen dětem, ale často právě nám, rodičům. Procházky po městských parcích jsou jistým typem environmentálního projevu, ale ne dostačujícím. Proto se, prosím, všichni snažme, aby z našich dětí vyrostli zdravé bytosti. Kus přírody si můžeme přinést i domů. Zajímavé samorosty, hezké kamínky, šišky, ale mnohokrát stačí, když si přineseme dobrý pocit z krásně prožitého společného dne. Tvořivostí disponuje každý člověk. Někdo více, někdo méně. Tvořivost můžeme trénovat a rozvíjet ji cílenými úkoly. Z toho vyplývá, že míra tvořivosti se může měnit (Fichnová, Szobiová 2007, s. 5).

Environmentální hry

- Barevné výtisky-nasbírané listy, zajímavé trávy, ale i kytičky namalujeme vodovými barvami a tiskneme na papír.

- Koláž-nasbíráme si listy, popadané větvičky, žaludy, kaštiny, stébla trávy, malé kamínky apod. Z těchto kousků přírody si můžeme vytvořit mandaly.

- Kámen-vyhlaste soutěž o nejzajímavější kámen, ten si pak můžete vzít domů jako dekoraci do květináče, nebo pokud má oblý, rovný povrch, doma můžete kámen pomalovat temperami, nalakovat a vyrobit si tak zajímavé těžitko. Výchova pro životní prostředí nás učí, jak se správně chovat k přírodě, jak o ni pečovat a jak bychom měli být ohleduplní (Činčera 2007, s.13).

Pokud budete na dovolené v přírodě nebo na víkendovém pobytu na venkově, určitě nezapomeňte na noční pochod s baterkami. I pro dítě předškolního věku, bude nezapomenutelným zážitkem, zde stačí, když se vydáte s baterkami několik metrů od chaty či hotelu. Zajímavé je také pozorování noční oblohy, hlavně, pokud umí tatínek ukázat, kde je Polárka, Velký, Malý vůz či souhvězdí Štíra nebo Velkého Medvěda. Nebo si jen tak lehněte zabalení v dekách na noční travu a tiše pozorujte oblohu posetou spoustou hvězd. Je to opravdu úžasný zážitek! Pocítíte neuvěřitelnou sílu a zároveň klid a mír v duši. Pokud je v našich možnostech jet s dětmi na chatu, nebo pod stan do pěkného "zapadákova", kde lišky dávají dobrou noc, jedme! Hra může být určena pro jednotlivce, nebo skupinu hráčů. Existují hry pro děti tak pro dospělé. Je nutné, aby hra měla pravidla. Dodávají hře také obtížnost a napětí. Hru používáme velmi často k dosažení různých výchovných nebo vzdělávacích cílů (Hazuková 2014).

Ve hře můžeme využít i vlastní tvořivost. To je schopnost, kde se vytváří nové způsoby řešení a nápady. Tvořivostí disponuje každý člověk. Odborníci tvrdí, že tvořivost odpovídá psychickému zdraví a jejich pozitivních kvalit. Velmi důležitá je volná hra, kterou bychom neměli přerušovat a kritizovat ji. Dětem bychom měli předkládat různorodé podněty ke hře nepřímo. Měli bychom podporovat rozvoj fantazie a představivosti společně se schopností rozlišovat mezi fantazií a realitou. Pokud dětem poskytneme dostatek příležitostí pro rozvoj představ, je předpoklad, že v budoucnu bude jedinec tvořivě myslet. Někteří mají velmi rozbujelou fantazii. V tomto případě bude dobré představivost srovnat s realitou. Dětské bezprostřední jednání by se nemělo ztotožňovat s tvořivostí. Tvořivé jednání se sice zakládá na svobodném zpracování představ, ale podmínkou tvořivého jednání jsou získané zkušenosti a vědomosti. Ty většinou získáváme nespontánně, učením. Pokud chceme přispívat k rozvoji tvořivosti, měli bychom vhodně volit vzdělávací nabídku. Měli

bychom poskytovat co nejvíce příležitostí a podnětů k tvořivému jednání (Hazuková 2014, s. 137).

2 Pedagogický projekt

2.1 Popis projektu

Pedagogický projekt **Návrat dětí do přírody a k přírodě** ještě nebyl zrealizován a jedná se o návrh projektu. Je naplánován na letní prázdniny v rekreačním středisku Kořenov, Pardubické chaty po dobu sedmi dní. Jedná se o tábor pro maximálně 20 účastníků do 12 let. Pro pobyt budou k dispozici dvě chaty se sociálním zařízením a jídelnou. Přírodní podmínky podpoří téma projektu. Okolo se nacházejí rozsáhlé smíšené lesy. Krajina je členitá a rozmanitá. Kromě lesů se zde nacházejí pravidelně kosené podhorské louky. Zalesněný hřeben nad tábořištěm umožňuje mnoho herních lokací takže téměř žádná činnost (hra) se neodehraje na stejném místě. Projekt nabízí prostřednictvím zážitkových aktivit smysluplné trávení volného času v přírodě. Každý den bude tématicky zaměřen na něco jiného.

Děti budou seznámeny s programem. První den se zaměříme na poznávání okolí přírody, aktivity a prostředí, kde děti budou ubytovány.

2.1.1 Charakteristika projektu

Charakteristika projektu: Poznávací, pohybové, výtvarné aktivity pro skupinu i pro jednotlivce budou probíhat v okolí přírody a v lese.

Prostorové zabezpečení, prostředí: blízké okolí – lesy a krásná příroda. Možnosti i výletů. Za nepříznivého počasí je k dispozici jídelna, kde mohou probíhat různé aktivity. Deskové, paměťové a různé hry. Pardubické chaty jsou vhodné pro školy i rodiny jak v létě tak i v zimě. Možnost rekreačního využití (půjčovna kol, vlek). K dispozici jsou komplexní ubytovací a stravovací služby s přívodem elektřiny a výborné vody z jejich studně a ohniště. Strava 5krát denně. Hlavním cílem projektu je rozvoj kreativity, tvořivosti, a děti by si měly osvojit pravidla, jak se mají chovat v přírodě. Dále si projekt klade za cíl probudit a rozvíjet v dětech zájem o ekologické aktivity, lásku a úctu k přírodě, přinejmenším toleranci. V neposlední řadě projekt posílí sociální vazby a schopnost dětí spolupracovat a aktivně tvořit ve skupině.

Personální zabezpečení: 2 pedagogičtí pracovníci.

Časová náročnost: Sedmidenní projekt.

Materiální zabezpečení: Pracovní listy, papíry, kreslicí a psací pomůcky, přírodniny, který si děti nasbírají v lese, obruče a balony.

2.1.2 Cílová skupina

Cílová skupina: asi 20 dětí, mladší školní věk (6/7 let – 11/12 let). V tomto období raného věku začínají děti uvažovat jiným způsobem než dřív. V jejich myšlení se objeví některé vývojové podmíněné změny, které jim umožní zvládnout nároky učiva, na druhé straně jejich rozumové schopnosti dále rozvíjí. Konkrétní logické myšlení je typický pro mladší školní věk. Respektování základních zákonů logiky a konkrétní reality. Myšlení na této úrovni vždycky nějakým způsobem operuje se skutečností, popřípadě s představami nebo symboly, které mají jednoznačný, konkrétní obsah. Takové děti dávají přednost poznávání, kdy se samy mohou přesvědčit o pravdivosti informací. Vývojovým pokrokem je, že děti začínají uvažovat logicky a respektují přitom, alespoň ve většině případů, objektivní skutečnost. Je třeba připomenout, že tento pokrok není jen projevem zrání, ale je významně ovlivněn učením (Vágnerová 2000, s.149).

V tomto období se rozvíjí paměťové strategie, jejich kapacita paměti se zvyšuje. Tento věk je definován jako období aktivity a sebeprosazení. Dítě se chce prosadit a uplatnit svoje schopnosti. Prožitek úspěšnosti se stává součástí osobní identity a ovlivňuje v tomto směru dětské prožívání i chování. Hodnotu vlastního výkonu posiluje jeho ocenění ostatními lidmi. Názor a hodnocení dospělého, který pro dítě představuje citově významnou autoritu, má v té době větší význam než určitý výkon sám sobě. Důležití jsou pro jedince vrstevníci, se kterými se porovnává, chce mezi nimi uspět a začlenit se. Úspěch a neúspěch je založen na sociálním významu výkonu, na jeho dodnocení (Vágnerová 2000, s.135).

2.1.3 Průběh a harmonogram projektu

1. den

11.00 hod. Příjezd na chatu

12.00 hod. Oběd

13.00 hod. Aktivita

17.30 hod. Večeře

18.00 hod. Aktivita
19.00 hod. Hygiena
20.00 hod. Večerka

2. – 6 den

8.00 hod. Budíček
8.30 hod. Snídaně
9.00 hod. Aktivita
12.00 hod. Oběd
13.00 hod. Aktivita
17.30 hod. Večeře
19.00 hod. Hygiena
20.00 hod. Večerka

7. den

8.00 hod. Budíček
8.30 hod. Snídaně
9.00 hod. Úklid pokoje a balení
10.30 hod. Odjezd domů

2.2 Popis jednotlivých aktivit

2.2.1 - 1. den

Budeme děti seznamovat s okolním prostředím, poznávání přírody, vybalování a harmonogram. Poté následuje oběd. Po obědě kolem 14.00hod. nás bude čekat vycházka. Budeme mapovat terén a určíme si, kde se nám bude dobře tvořit a hrát. Po cestě si budeme všimnout okolí a nabídat děti, aby poznávaly okolí přírody, pojmenovávaly známé druhy rostlin, stromů, zvířat v lese. Budeme se ptát, kteří živočichové žijí v lese, čím se živí. K čemu lesy slouží, co nám dávají atd. Cílem je více posílit vztah k přírodě. Při procházce venku budeme hrát slovní fotbal a hru se jmény. V 17.30 hod. bude večeře. A po jídle bude volná aktivita dětí kolem chalupy. K dispozici budou balony, stolní tenis, venkovní hry, obruče. V 19.00 hod. bude návrat do chalupy a večerní hygiena. V 20.00 hod. bude následovat večerka.

Personální požadavek: 2 pedagogičtí pracovníci.

Materiální zabezpečení: Přírodniny, které si děti nasbírají v lese.

Cíl: Rozvíjení přátelských vztahů, posílení vztahů k přírodě, seznámit s okolím.

Kompetence, které se rozvíjí: sociální, komunikativní, učení, naplnění volného času.

Možná rizika: špatné počasí, nespolupráce, rušení ostatních.

2.2.2 - 2. den

Ranní vstávání v 8.00 hod. V 8.30 hod. následuje snídaně. Dnes máme v plánu vyjít na kopec Hvězda s rozhlednou Štěpánka. Hvězda je hora ve Vilémovské hornatině nejzápadnější části Krkonoš. Nachází se v okrese Jablonec nad Nisou, zhruba 4 km východně od Tanvaldu, na katastru Příchovic, místní části obce Kořenov. Prochází jí rozhraní Chráněné krajinné oblasti Jizerské hory a Krkonošského národního parku. Na vrcholu je vybudována 24 metrů vysoká kamenná rozhledna Štěpánka z roku 1892. Cestou zpátky trénujeme paměť. Opět trénujeme názvy rostlin, stromů a zvířat. A Využijeme cestu lesem a sesbíráme různé přírodniny, šišky, jehličí, listy, klacíky, plody, tráva, kamínky apod. k zítřejší výrobě mandaly. V 12.00 hod. oběd. Po náročném výletě odpočinek a volnější, libovolná zábava dle výběru dětí. V 17.30 hod. je večeře. V 19.00 hod. večerní hygiena a 20.00 hod. následuje večerka.

Personální požadavek: 2 pedagogičtí pracovníci.

Materiální zabezpečení: Přírodniny, které si děti nasbírají v lese, klacíky, šišky, rostliny.

Cíl: posílení vztahů k přírodě, komunikace, spolupráce, poznání a zážitky.

Kompetence, které se rozvíjí: naplnění volného času, učení.

Možná rizika: špatné počasí.

2.2.3 - 3. den

Ranní vstávání v 8.00 hod. V 8.30 hod. následuje snídaně. Po snídani máme v plánu se věnovat výrobě mandaly. Tu můžeme buď vytvářet, nebo je přítomna kolem nás v různých podobách. Zaměříme se hlavně na práci s přírodními materiály a jejich skládání. Tyto kruhové obrazce doprovází lidstvo už od pradávna. Jsou součástí staveb a podstatou dokonalosti, harmonie a rovnováhy. Kruhové tvary můžeme najít i v přírodě všude kolem nás. Například květy rostlin, letokruhy stromů a sněhové vločky. Jejich vytváření má i blahodárné účinky na duševní zdraví, klid a pohodu. Proč si tedy nějakou nevyrobíte? Jdeme na to. Pomůcky k jejímu uspořádání jsou dostupné

a všudypřítomné v lese. To jsme si už nasbíraly předešlý den. Na malém plácku si vyklidíme místo. Dáme stranou nepotřebný materiál a pak začneme skládat přírodniny od středu směrem ven do kruhu. Při tvoření zkoušíme poznávat a určovat sesbíraný materiál. Výsledkem vznikají krásný a zajímavý obrazce. Každý dle fantazie. Pak následuje oběd v 12.00 hod. Odpočinek a po obědě je domluvena projekce dětského filmu s vedoucím chalupy. Pro ostatní je volnější, libovolná zábava dle výběru dětí okolo chalupy. K dispozici je trampolína, stolní tenis, švihadla, míče. V 17.30 hod. je večeře. V 19.00 hod. večerní hygiena a 20.00 hod. následuje večerka.

Personální požadavek: 2 pedagogičtí pracovníci.

Materiální zabezpečení: Přírodniny, které si děti nasbírají v lese, kamínky, šišky.

Cíl: spolupráce, komunikace, posílení vztahů k přírodě, rozvíjení kreativity.

Kompetence, které se rozvíjí: učení, pracovní, naplnění volného času.

Možná rizika: špatné počasí (déšť)

2.2.4. - 4. den

Ranní vstávání v 8.00 hod. V 8.30 hod. následuje snídane. Po snídani se chceme trochu věnovat pravidlům lesnického desatera. Jak se chovat v lese. Proč se nesmí rozdělávat oheň. Proč se v lese nemá křičet apod. Vše popsat a rozebrat.

- Chování v lese:**
1. V lese se nekřičí, mluví se tiše
 2. Odpadky patří na skládky
 3. V lese se nerozdělává oheň
 4. Netrhat semenáčky, sazenice
 5. Chodit jen po vyznačených stezkách
 6. Nesmí se chodit tam, kde se kácí stromy
 7. V lese se smí trhat lesní plody a houby.
 8. Chodit, jezdit na kole po vyznačených stezkách
 9. Psa mít na vodítku
 10. Pro táboření hledat místa vyhrazená

Večer máme v plánu opékání buřtů, takže potřebujeme nějaké dřevo. Vyrazíme směr les pro nějaké klacíky na zátok. Při té příležitosti na cestě lesem vybereme nějaké místo, které je jako stvořené pro stavbu domečku, městečka. Děti se rozhodnou sami, kdo v něm bude bydlet, zda to budou slimáci, nebo postavičky ze šišek. Fantazie se meze nekladou. Pokud to někdo nezničí, můžou se ke stavbě průběžně vracet

a v díle pokračovat. Při zpáteční cestě si budeme povídat, jak se nám dopoledne líbilo a co se naučily. Pak následuje oběd ve 12.00 hod. Odpočinek a pak volná zábava. K dispozici jsou míče, stolní tenis, balony, švihadla. Příprava dřeva na táborák. V 17.00 hod. je večeře. V 18.00 příprava ohně a opékání buřtů. Hudba a zpěv. V 19.30 hod. večerní hygiena a 20.30 následuje večerka.

Personální požadavek: 2 pedagogičtí pracovníci.

Materiální zabezpečení: Přírodniny, které si děti nasbírají v lese, dřevo.

Cíl: vytvoření pravidel, posílení vztahů k přírodě.

Kompetence, která se rozvíjí: sociální, naplnění volného času, řešení problémů.

Možná rizika: rušení ostatních, nebude to děti bavit, počasí.

2.2.5 - 5. den

Ranní vstávání v 8.00 hod. V 8.30 hod. následuje snídane. Po vydatné snídani se chystáme opět na výlet. Máme v plánu navštívit krásné Mumlavské vodopády, které patří k nejmohutnějším a nejkrásnějším vodopádům v České republice. Vodopády se nacházejí v Krkonošském národním parku nedaleko významného letoviska Harrachov. Jsou velmi dobře přístupné, vede kolem nich asfaltová cesta. Do Krkonoš pojedeme busem. Velký oběd s sebou. Na místě si budeme povídat trochu o historii o přírodě a krásné krajině. Podařený výlet zakončíme sladkou tečkou, zmrzlinou. Zpět se vracíme pěšky. Po návratu děti odpočívají a relaxují, mají volnou zábavu, disco. V 17.30 hod. je večeře. V 19.00 hod. večerní hygiena a 20.00 hod. následuje večerka.

Personální požadavek: 2 pedagogičtí pracovníci.

Materiální zabezpečení, pomůcky: pokrývka hlavy, batoh, vhodné oblečení.

Cíl: poznání okolí přírody, zážitky, pohyb, posílení vztahů k přírodě.

Kompetence, která se rozvíjí: sociální, naplnění volného času, učení.

Možná rizika: počasí, nepojede doprava.

2.2.6 - 6. den

Ranní vstávání 8.00 hod. V 8.30 hod. následuje snídane. Na dnešní dopoledne máme v plánu výrobu strašidel z tykve. Chceme překonat strach ze tmy, posílit fantazii. Tyto hry děti lákají, a to je noční bojovka. Záleží na fantazii a dobré vůli všech, jak se hra vydaří. Musíme si nějaká strašidla vyrobit. Protože meloun a tykev nejsou během roku stále k dispozici, zvolili jsme jinou variantu. Svítivé strašáky budeme vyrábět z běžných odpadových materiálů: krabice, ruliček papíru, kelímků apod. Podle

fantazie mohou děti děrováním nebo stříháním libovolně strašidlo dozdobit. Je to hořlavý materiál. Z bezpečnostních důvodů použijeme jako zdroj tepla baterku. Kdo nemá chuť vyrábět strašidla tak jsou k dispozici i jiné materiály. Třeba malování kamínků. Poté následuje oběd ve 12.00 hod. Odpočinek a pak volná zábava. K dispozici jsou míče, stolní tenis, trampolína, balony, švihadla. V 17.30 hod. je večeře. Příprava na bojovku. V 19.00 hod. hygiena. Večerka je prodloužena. Děti mají za úkol projít určitou vzdálenost potmě a orientovat se jen podle světýlek svíček nebo baterek rozmístěných v pravidelných intervalech po cestě. Když se děti bojí, nenutíme. Děti by měly jít spát plny šťastných dojmů, spojené, jak ve všem obstály. Pak následuje večerka.

Personální požadavek: 2 pedagogičtí pracovníci.

Materiální zabezpečení: krabice, papír, kelímky, kamínky.

Cíl: rozvoj kreativity, vytváření výtvarných děl.

Kompetence, která se rozvíjí: pracovní, naplnění volného času, řešení problémů, učení.

Možná rizika: neochota pracovat, rušení ostatních, strach ze tmy.

2.2.7 - 7. den

Ranní vstávání 8.00 hod. V 8.30 hod. Následuje snídaně. Poté následuje balení a úklid pokojů. Starší děti pomáhají mladším. Než odjedeme, si popovídáme o tom, jak se nám sedmidenní pobyt na Pardubických chatkách líbil, co nám to přineslo a co se naučily. V 10.30 hod. odjezd domů.

Personální požadavek: 2 pedagogičtí pracovníci.

Materiální zabezpečení: jídlo, pití, zavazadla, vhodné oblečení.

Cíl: komunikace, úklid, rozloučení, cesta zpět, zábava.

Kompetence, která se rozvíjí: sociální.

Možná rizika: počasí.

Možná rizika projektu

Všechny aktivity jsou zaměřené na pobyt v přírodě, tudíž jsou závislé na počasí. V případě, že se zhorší počasí projektu, je nutné improvizovat. Přemístění aktivit do budovy. Je pravděpodobné, že některé aktivity nebudou děti bavit, nebudou k sobě ohleduplné a budou vyvolávat konflikty při hrách a aktivitách. Může dojít k tomu,

že harmonogram nebude podle plánu. Některé děti mohou být pomalejší, některé zase rychlejší. Pro někoho může být hra obtížná nebo naopak. Může se přihlásit dítě s handicapem sluchovým, zrakovým, tělesným postižením. Tyto děti potřebují individuální přístup, jsou pomalejší, málo zdatnější, potřebují asistenci. V tomto případě, nutná domluva s rodiči, nebo spolupráce během projektu. Dalším možným rizikem je nedostatek přírodního materiálu na některé aktivity. Také záleží na kvalitě pedagoga. Správný pedagog by měl děti zaujmout, být důsledný, spravedlivý a také veselý.

3. Závěr a zhodnocení pedagogického projektu

Tento projekt ještě nebyl realizován. Je naplánován na letní prázdniny. V případě realizace projektu je nutné velmi dobře znát terén. Mělo by být vybráno vhodné stanoviště pro tvoření. Všechny aktivity jsou zaměřené na pobyt v přírodě, tudíž jsou závislé na počasí. V případě, že se zhorší počasí projektu, je nutné improvizovat, nebo vymyslet vhodné aktivity do budovy.

Je taky pravděpodobné, že některé aktivity děti nebudou bavit, nebo budou vyvolávat konflikty, nebudou chtít spolupracovat s ostatními. Nebo nebudou stačit tempu. Pro někoho to může být obtížné nebo naopak. Některé činnosti dětí zaujmou více, některé zase méně. Děti podvědomě touží po trvalém kontaktu a sepětí s přírodou. Na našem osobním příkladu záleží, jaké místo zaujme svět přírody a jeho ochrana v žebříčku hodnot dítěte. Naše chování dítě napodobí. Vzletná slova jsou neupřímná a zbytečná, pokud jim neodpovídá chování. Příroda nabízí nevyčerpatelné množství podnětů ke společným hrám a rozhovorům. Některé hry učí děti koncentraci a pozornosti.

Dávají dětem mnoho cenných příležitostí k soucítění s přírodou. I klidné pocitové hry ladí nejjemnější city a všechny smysly dětí pro nespoutanou nádheru přírody, pro její sílu a přitažlivost. Nemusíme stále mluvit, mnohdy stačí minimum slov: dotyky, zvuky lesa, pohlazení, barvy, světla. Můžeme pozorovat beze slov letící ptáky, pohyb větví apod. Zážitky z přírody bývají pro děti přitažlivé a vzrušující. Les je zásobárnou materiálu pro mnohé tvořivé hry. S přírodou si děti dobře rozumějí. Hodiny si vydrží malovat klacíkem do hlíny nebo stavět domečky z mechu, klacíku, šišek a dalších přírodnin. Pomáhejme s konstrukcí těchto projektů, nápady nechme na nich. Cestou z procházky děti často touží, aby si mohly přinést domů nějaké poklady. Neměli bychom jim v tom bránit, ale naopak v jejich sbírání podpořit.

Společné zážitky souladu s přírodou vytvářejí neobyčejně silné pouto nejen mezi dětmi a přírodou, ale také mezi rodiči a dětmi.

Úzký kontakt s přírodou vedl východní filozofy a umělce k odhalení proměnlivé krásy přírodních barev, tvarů, zvuků a vůní. Dětem bude nabídnuta spousta aktivit a podnětů, rozvoj tvořivosti, kreativity spojené s přírodou by mělo být naplněno. Považuji za důležité, abychom děti vychovávaly ke kladnému vztahu k přírodě, kreativitě, životnímu prostředí a aby uměly využívat svůj volný čas, nejen ke hrám, ale i k odpočinku. Děti jsou naše budoucnost, radost a jsou naší nedílnou součástí. Možná znovu najdeme sami sebe a vlastní citlivost v přirozeném souladu s přírodou. Necht' jsou děti našimi „učenými mistry přirozenosti“! (Hanšpachová, 1997, s.183).

Vzhledem k tomu, že dětem bude nabídnuta spousta podnětů a aktivit, rozvoj tvořivosti, pravidelnosti, kreativity a výchovy by měl být naplněn. Považuji za velmi důležité děti vychovávat k tomu, aby měly kladný vztah k přírodě, k životnímu prostředí a aby se naučily využívat svůj volný čas. Bylo by dobré, aby si děti uvědomily, že jsou naše budoucnost a můžou změnit svět kolem nás. Učit je mít rád a milovat svět kolem nás.

Použité informační zdroje:

ČINČERA, J., 2007. *Environmentální výchova: od cílů k prostředkům*. Brno: Paido. ISBN 978-80-7315-147-8.

EINONOVÁ, D., 2002. *Rozvoj tvořivosti*. Praha: Fragment. ISBN 80-7200-614-2.

FICHNOVÁ, K., SZOBIOVÁ, E., 2007. *Rozvoj tvořivosti a klíčových kompetencí dětí*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-323-9.

FRANC, D., ZOUNKOVÁ, D., a MARTIN, A., *Učení zážitkem a hrou: praktická příručka instruktora*. Vyd. 1. Brno: Computer Press. 2007. ISBN 978-80-251-1701-9.

HANŠPACHOVÁ, J., 2007. *Hry pro maminky s dětmi*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-166-5.

HARTL, P., Hartlová, H., 2000. *Psychologický slovník*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-303-X.

NÁDVORNÍKOVÁ, H., HANZOVÁ, B., HAZUKOVÁ, H., LEŽALOVÁ, R., PIŠLOVÁ, S., ŠTEFÁNKOVÁ, Z., VÁCHOVÁ, A., 2014. *Rozvíjíme vnímání a tvořivost dětí*. Praha: Raabe. ISBN 978-80-7496-163-2.

VÁGNEROVÁ, M., 2008. *Vývojová psychologie pro obor speciální pedagogika – vychovatelství*. Liberec: Technická univerzita v Liberci. ISBN 978-80-7372-306-4.